

УА. ПАРНЕТА
Kirovograd

PSYCHOAUTOBIOGRAPHY OF THE STORY BY
GR. TIUTIUNNYK «MY SATURDAY'S DAY»

In the article psychoautobiographical orientation is investigated in the story of Gr. Tiutiunnyk «My Saturday's day». Attention is concentrated on the features of character and temper as determining elements of psychostructure of a personality. Application of the psychopoetical item is near the analysis of megatext that causes underlining of author's intentions.

Key words: psychopoetical approach, psychoautobiography, person's psychostructure, megatext.

Я. В. ПАРХЕТА
г. Кировоград

ПСИХОАВТОБИГРАФИЧНОСТЬ ПОВЕСТИ
ГРЫГОРА ТЮТЮННИКА «ДЕНЬ МОЙ СУББОТНИЙ»

В статье исследуется психоавтобиографическая направленность повести Гр. Тютюнника «День мой субботний». Внимание сосредоточено на особенностях характера и темперамента как определяющих элементов психоструктуры личности. Применение психопозитивного подхода к анализу мегатекста способствует подчеркиванию авторских интенций.

Ключевые слова: психопозитивный подход, психоавтобиографичность, психоструктура личности, мегатекст.

Стаття надійшла до редколегії 11.08.2014 р.

УДК 821.161.2

С. В. ПІДОПРИГОРА
м. Николаїв
svitp@ukr.net

ЖИТТЯ ЯК ВІЙНА: МІЛІТАРНИЙ ДИСКУРС ПОВІСТІ «БЖД» С. УШКАЛОВА

У статті розглядаються особливості авторського моделювання мілітарного дискурсу в повісті «БЖД» С. Ушкалова. Звертається увага на використання автором іронії, гротеску, стьобу, характерних для постколоніального постмодернізму, що слугують для заперечення та нівелювання советських стереотипів та кліше, які побутують у сучасному суспільстві.

Ключові слова: мілітарний дискурс, постколоніальний постмодернізм, іронія, гротеск, стьоб.

Останніми роками твори молодих прозаїків (С. Андрухович, Л. Денисенко, Л. Дереш, С. Жадан, Т. Малярчук, С. Пиркало, Н. Сняданко, С. Ушкалов і под.), які передусім орієнтовані на молодіжну читацьку аудиторію, все частіше перебувають у фокусі уваги науковців. У літературознавчій парадигмі твори нового покоління поступово отримали таке жанрове визначення, як «молодіжна проза» (Н. Герасименко, Я. Голобородько, Я. Поліщук, Р. Харчук). Їх об'єднує спільний духовний стрес – кінець радянської імперії (Л. Демська), а також активне оскарження системи цінностей советської людини, тобто у їх творчих практиках вбачається продовження традиції «символічного прощання з імперським минулим» (Я. Поліщук). Колоніальна та тоталітарна спадщини української культури стають предметом уваги молодих письменників, які поєднують тра-

диційні та постмодерні засоби моделювання художньої дійсності, долучаючись до творення постколоніального дискурсу. Як зазначає О. Юрчук, можна вести мову про присутність в українській культурі «постмодерного постколоніалізму, в основі якого – деконструкція колоніального минулого шляхом деміфологізації його стереотипів» [6, 44], послуговування іронією, гротеском та театралізованістю.

Саме до молодіжної прози, витриманої в дусі постмодерного постколоніалізму, належить повість С. Ушкалова «БЖД» (2007). Цей твір, у якому змальовується життя сучасної молоді, можна сміливо співвідносити з уже знаковим твором С. Жадана «Депеш мод» (2005) за тематикою, проблематикою та манерою написання. Обидва автори, художньо осмислюючи реалії щоденного життя 19-ти та 20-тирічних хлопців, звертаються до постмо-

дерної іронії, актуалізують та обігрують численні офіційні радянські стереотипи, формують особливий ідіолект. Доповнює картину й той факт, що і С. Жадан, і С. Ушкалов проживають у Харкові – тож в їхніх творах вимальовуються реалії цього міста. Однак у повісті «Депеш мод» С. Жадан «одночасно заперечує сучасне, міфологізуючи попередній радянський досвід» [7, 181], а в творі С. Ушкалова «БЖД» навпаки відбувається його деміфологізація, бунт автора мислиться в межах українського національного контексту, а не наперекір йому.

Творчість С. Ушкалова ставала предметом дослідження в ряді статей (Т. Вірченко, К. Котелевець, К. Владимірова). Повість «БЖД» отримала декілька рецензій в мережі Інтернет. Проте повнішого вивчення потребує мілітарний дискурс твору, який ілюструє конфлікт тоталітарної та посттоталітарної свідомості на постмодерному ґрунті.

Мета статті – дослідити специфіку художнього моделювання мілітарного дискурсу в повісті «БЖД» С. Ушкалова.

Методологічну основу наукової розвідки переважно становлять праці українських та зарубіжних вчених, присвячені проблемам постколоніалізму та постмодернізму в художній літературі (Т. Гундорова, І. Захарчук, М. Павлишин, Я. Поліщук, М. Шкандрій, О. Юрчук та ін.).

Постмодерний постколоніалізм звертається до своєрідного «стьобу» над радянсько-комуністичною системою, якій був властивий стан постійної змобілізованості. Тема людини і війни (як у прямому, так і в переносному значенні, наприклад, «війна з природою», «бійці духовного фронту» і под.) була надзвичайно популярною в радянському мистецтві, зокрема в літературі. Фактично в літературі тоталітаризму відображалися «різні способи реакції на насильство: від його присвоєння та возведення в ранг найвищої доблесті до внутрішнього неприйняття та морального протистояння» [2, 24]. Згадаймо романи «Прапорonoсці» О. Гончара та «Україна в огні» О. Довженка, що базуються на опозиційних стратегіях та мають різні ідеологічні наративи. Незважаючи на це, у зазначених творах категорії «війни» та «боротьби», «героїчного» не підпадають під осміювання та іронізування.

Саме з кінця 1980-х років література починає виходити з-під тиску будь-яких ідеологічних настанов. Спочатку в неоавангардному, а потім в постмодерному ключі автори пародійно обігрують знакові постаті й події радянської історії (В. Цибулько «Майн кайф», І. Бондар-Терещенко «Моя автогеографія», Л. Подєрв'янський «Павлік Морозов» і под.). У такий спосіб формується інший погляд на світ, масова свідомість очищується від ідеологічних нашарувань советської доби.

Долучаються до поракунків із радянським минулим й представники молодіжної прози. Повісті С. Ушкалова «БЖД» властива потужна антитоталітарна настроєвість. Головний герой твору Баз, від імені якого ведеться оповідь, всі події свого життя сприймає крізь призму мілітарного дискурсу, проживаючи в суспільстві, яке довгий час перебувало в стані готовності до боротьби з уявним ворогом. Його картина світу наповнена відчуттям «порожнечі, соціальної несправедливості, манії переслідування, клаустрофобічним симптомам, комплексу «зайвого покоління»» [1]. Однак він не втрачає почуття гумору, іронічного сприйняття всіх прикрощів життя.

Під висміювання підпадає система освіти та виховання, що втратила радянські орієнтири та не виформувала нові. Так, перше виключення зі школи головного оповідача пов'язане саме з військово-патріотичним вихованням. Брошура про бакських сепаратистів, що перебувала у вільному доступі в шкільній бібліотеці, справила очікуваний (якщо візьмемо до уваги вікові особливості психології) вплив на учня третього класу – він, наслідуючи дії партизанів, підірвав петарду під ногами вчительки праці. Питання про виключення було підняте відразу, проте ніхто не намагався зрозуміти причини такого вчинку дитини.

До речі, у шафі його бабці теж знаходиться лише військова література, покликана, звісно, виховувати молодь в патріотичному дусі. Але виховання бойового патріотизму штовхає хлопця на негуманний експеримент. Фактично йдеться про застосування насильства та його внутрішній спротив. «Обчитавшись» такої літератури, хлопчик уявив себе льотчиком-бомбардувальником та скинув цеглу/бомбу на найбільшу жабу. Результатом цього «героїчного» вчинку було блювання у воду

смаженою картоплею й молоком, якими його годували на сніданок. Як зазначає Баз, після цього він проникнувся повагою до льотчиків. Ця повага набуває псевдопафосного відтінку, оскільки його цікавить, чи виникає така ж фізична реакція на насильство в пілотів: «Цікаво, – думав я, – піднімаючись у небеса й скидаючи бомби на сонні міста. Вони теж ригають?» [4, 160].

Далі його спогади про школу пов'язані з фізичною підготовкою та нормативом з кидання гранати. Все було б зрозуміло, якщо б вчителі змогли пояснити мету. Однак навіть директор школи – колишній афганець – приховує свою некомпетентність клішованою фразою – «у школі ти маєш навчитися всьому, навіть захищати родіну» [4, 7], а потім вживає ще вагоміший аргумент: «Кидай, бо викличу батьків».

Всю систему освіти сприймаючи як ворожу, хлопець фактично обирає тактику валленродизму: «свідомо вступив у педагогічний і вирішив знищувати ворожу систему, ставши її частиною й проводячи підривну роботу зсередини ...» [4, 7]. Здається, що сенс такої роботи полягає в дискредитації професії вчителя, оскільки сам оповідач і не прагне оволодіти професійними вміннями та навичками, веде розгульний спосіб життя та в кінці ще й не складає заліку з «БЖД», знаходиться під загрозою виключення.

Молодь 2000-них років у творі, окрім База, ще фігурують Ікарус, Вован, Яцик, Кет, Анжлік, сама створює собі випробування, щоб протистояти світові. Будні їхні нагадують дитячу гру у війну, що сприймається як спадщина радянського способу життя. Так, порізавши ногу, Баз йде «ходою бійця пораненого снайпером уявного супротивника [4, 88]. Намагаючись перелізти через паркан лікарні до знайомої дівчини, він «не придумав нічого кращого, як перекинути їх на інший бік, немов морський піхотинець торбу з гранатами, тушонкою й фотками своєї дівчини в спідній білизні» [4, 133]. Після святкування Дня народження Ікаруса його новий день починається «майже без втрат у боротьбі з уявним супротивником, якщо не зважати на такі дрібниці як дикий головний біль, зникла білявка, порізана нога й подряпаний писок» [4, 91]. Коли нога дівчини впирається Ікарусові в живіт, то «він ди-

виться на ту ногу так, наче йому в живіт упирається не вона, а щонайменше дуло танка» [4, 85]. Вован, вирішивши перевірити чи справді риба взимку спить, пішов по кризі до середини фонтану і провалився, «у той момент він нагадував піхотинця, що наступив на міну» [4, 104].

Видається, що Баз постійно дивиться на події свого життя крізь призму категорій Великої вітчизняної війни. Побивши негра, він зазначає: «Все одно, Вован, ми расисти. Чим ми взагалі кращі за Гітлера?» [4, 67]. Говорячи зі старостою Мілою про залік, у нього вникають асоціації з допитом, а «Міла така накручена, що кожної миті може розвернутися й, наче справжня гестапівка, заїхати мені в писок кирзовим чоботом» [4, 157]. Звісно, що такі порівняння в зазначених ситуаціях створюють іронічний ефект в повісті.

Особливим комізмом наповнений епізод про те, як знімають рекламний ролик пива «Офіцерське», в якому головну роль виконує Баз. По-перше, знімають його на майданчику допризовної підготовки в школі, бо тут вже є готовий шанець. Люди, які беруть участь у його підготовці, не зовсім розуміють одне одного, що дає авторові ґрунта для створення ряду каламбурів. Так, Сева називає «креативним кретином» режисера, не розуміючи значення ані першого, ані другого слова. Сам же режисер не знає сутності слобожанського виразу «Це нам як два пальці». Гопник-велосипедист, якому випало грати роль італійського солдата, що гине від гранати, яку кидає Баз, замість італійської сварки «мадонна путана» говорить «макдональдс сраний». Той же гопник дивується, коли режисер називає концепцію рибою – «Гаразд, мабуть, – думає він, – може, це... концепцію можна розповісти, але рибу, як можна розповісти рибу?» [4, 16].

Загалом реклама пива «Офіцерське», що закінчується словами «Батьківщина думає про тебе», є показовою характеристикою суспільства, в якому живуть герої і яке споживає таку рекламу. Як відомо, «... рекламна практика стала середовищем активного формування і транслявання стереотипів, світоглядних засад, ціннісних і прагматичних установок у колективній та індивідуальній свідомості» [5]. Цій рекламі притаманна певна макабричність, що відповідає постмодерністській

чуттєвості. Тут тельбухи, які потрапляють в кадр, імітація вбивства людини, не шокують, а навпаки, сприяють популярності рекламного продукту. Історія ж того, як європейського археолога фашизм застав на теренах Ефіопії і він допомагає армії «нігеро-кордофанської країни» боротися проти світового зла і п'є пиво, позбавлена історичної реалістичності, оскільки споживач сприймає лише модель поведінки і не зважає на суттєві неточності антуражу.

Реалії пострадянського Харкова, що зберігає маркери тоталітарної доби в міському екстер'єрі, ментальності людей, також висвітлюються автором з іронічного боку. Так, орендуючи квартиру в колишнього військового, який кілька років викладав ДПЮ, Баз та Ікарус часто змушені спілкуватися з ним. Він, напившись, ділиться з хлопцями своїми поглядами, які не виходять за межі радянської пропаганди: «НАТО – гандони! Капіталізм – гавно!.. Депутати .... Пороху не нюхали» [4, 44]. За його переконаннями, «Кожна порядна, блядь, людина має тримати вдома протигаз» [4, 45]. Демонструючи хлопцям, як треба його вдягати, він ледь не поплатився за це життям.

В урбаністичному пейзажі Харкова автор акцентує на пам'ятнику солдатові, що вражає своїми розмірами і викликає в молоді зовсім не повагу та захоплення. Пам'ятник «... гордо, наче фак, спрямовує в небо дисковий ППШ, погрожуючи втомленим перелітним птахам, літакам, ангелам і, мабуть, самому господу богу» [4, 154]. В автобусі хлопці зустрічають священника в берцях, який сумно обурюється на некультурну поведінку пасажирки: «Господі, совдепія неістрібіма... – сумно зітхає він, так, наче вони з господом ведуть тисячолітню війну проти совдепії» [4, 155].

Подорожуючи вулицями нічного Харкова, Баз та Ікарус стикаються із зазомбованим радянською ідеологією таксистом, який лякається звертання до нього українською мовою і починає підозрювати, що зустрів «бандерівців»: «Боюсь, бандіти ані. Помню, как в Дрогобіче камсамолку изнасіловалі, а девочка ж токо в камсамол вступіла» [4, 82]. Розповідаючи цю історію далі, він нагромаджує жахи, приплітаючи туди й загибель її друга: «проста виташілі їх с сеновала і изнасіловалі» [4, 82], губиться в деталях. Це дає підстави роботи

висновок, що він оповідає вигадану історію, ніяк не підкріплену фактами, вербалізує один із міфів радянської епохи: «бандерівець» – злочинець.

Отож, у повісті «БЖД» С. Ушкалова мілітарний дискурс формується в іронічно-постмодерному ключі. Автор звертається до іронії, гротеску, стьобу, характерних для постколоніального постмодернізму, що слугують для заперечення та нівелювання советських стереотипів та кліше, які побутують в сучасному суспільстві. Герої твору проживають у суспільстві, що тисне на них своїми минулими цінностями, які в сучасній ситуації набувають ознак симулякрів. Персонажі повісті (Баз, Ікарус, Вован, Анжелік, Кет, Яцик) своє життя сприймають як боротьбу з уявним ворогом в Україні, де нова незалежна свідомість формується поряд із деформованою радянською ментальністю. Перебуваючи в постійному протистоянні з оточуючою дійсністю, вони часто потрапляють в комічні ситуації, що приносять їм серйозні проблеми. Здається, що з одного боку автор іронізує над своїми героями, а з іншого – їм співчуває, бо сам знаходиться серед них. Виглядає на те, що у молодих людей відсутнє почуття небезпеки, вони не вміють жити. Не випадково твір називається «БЖД», саме цю дисципліну ніяк не може скласти головний герой, бо «загубився... словом, у світі я загубився» [4, 131] і не знає, що роботи зі своєю свободою.

Список використаних джерел

1. «БЖД» Сашка Ушкалова: Ефект «напряжно-депресивних імпульсів» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://sumno.com/article/bzhd-sashka-ushkalova-efekt-napryazhno-depresyvnih/>.
2. Захарчук І. В. Війна і слово (Мілітарна парадигма літератури соціалістичного реалізму) : монографія / І. В. Захарчук. — Луцьк : Твердиня, 2008. — 406 с.
3. Кушнерюк Ю. Концепція радянської ментальності в українській молодіжній прозі початку ХХІ століття [Електронний ресурс] / Ю. Кушнерюк. — Режим доступу: http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2008/fil_2008_1_2/2008-26-06/kushneryuk.pdf.
4. Ушкалов С. БЖД / Сашко Ушкалов. — К. : Факт, 2007. — 240 с.
5. Хавкіна Л. Комунікативний феномен сучасної реклами як частини повсякдення: психологічна та естетичні параметри [Електронний ресурс] / Л. Хавкіна. — Режим доступу : [file:///C:/Users/1/Downloads/20-23-1-PB%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/1/Downloads/20-23-1-PB%20(1).pdf).
6. Юрчук О. У тіні імперії. Українська література у світлі постколоніальної теорії : монографія / О. Юрчук. — К. : Академія, 2013. — 224 с.

S. PIDOPRYGORA
Mykolaiv

LIFE AS WAR:
MILITARY DISCOURSE IN STORY «BZHD» BY S. USHKALOV

In the article the peculiarities of author's modeling of military discourse in the story «BZHD» by S. Ushkalov is examined. Attention is drawn to the author's using irony, grotesque, banter which are characterized features of Postcolonial Postmodernism, that serve to deny and avoid Soviet stereotypes and clichés, that are prevalent in today's society.

Key words: military discourse, Postcolonial Postmodernism, irony, grotesque, banter.

С. В. ПОДОПРИГОРА
г. Николаев

ЖИЗНЬ КАК ВОЙНА:
МИЛИТАРНЫЙ ДИСКУРС ПОВЕСТИ «БЖД» С. УШКАЛОВА

В статье рассматриваются особенности авторского моделирования военного дискурса в повести «БЖД» С. Ушкалова. Обращается внимание на использование автором иронии, гротеска, стеба, характерных для постколониального постмодернизма, что служат для отрицания и нивелирования советских стереотипов и клише, бытующих в современном обществе.

Ключевые слова: милитарный дискурс, постколониальный постмодернизм, ирония, гротеск, стиб.

Стаття надійшла до редколегії 06.07.2014 р.

УДК 821.161.2-1:7.035

Ю. С. РЕГУШ
м. Бердянськ
juille@mail.ru

ЧАСОПРОСТОРОВА МОДЕЛЬ СВІТУ В ПОЕЗІЯХ ЯКОВА ЩОГОЛЕВА

Стаття присвячена вивченню хронотопу творів Якова Щоголева. У дослідженні наголошується на своєрідності часопросторової моделі світу поезії митця. Зазначається, що твори поета характеризуються історичним, реальним та ірреальним простором, а також історичною, циклічною та лінійною часовими моделями.

Ключові слова: хронотоп, романтичний часопростір, часова модель.

Час і простір твору існують як неподільне ціле, від них залежить розвиток сюжету та його особливості. М. Бахтін хронотоп літературного твору характеризує так: «У літературно-художньому хронотопі має місце злиття просторових і часових прикмет в усвідомленому та конкретному цілому. Час тут згущується, ущільнюється, стає художньо видимим; простір же інтенсифікується, втягується у рух часу, сюжету, історії. Прикмети часу розкриваються у просторі, і простір усвідомлюється та вимірюється часом» [1, 235].

Своєрідним явищем є романтичний часопростір. Щодо визначення особливостей романтичного простору, слушною видається думка Б. Шалагінова: «У романтиків ми і знаходимо цей величезний, спільний простір, між частинами якого існують безконечні й вельми несподівані зв'язки й у вигадуванні якого полягала майстерність романтичного сюжетот-

ворення. Єдність романтичного хронотопу відповідала їхньому розумінню світу як системної єдності» [6, 49]. Особливість часу в романтичному творі, за Л. Хавкіною, «...виявляється в кількох напрямках. Перш за все, це погляд на історичне буття нації, її міфологізовані та сакралізовані минуле, сучасне й майбутнє [...]. Романтики розсувають межі художнього часу. Зображувані події іноді віддалені на тисячі років, історичний час може перетворюватися на містеріальний, часто міфологізуються реальні події» [5, 14]. Б. Шалагінов наголошує на тісному взаємозв'язку часу й простору в романтичних творах: «Оскільки центр розгортання простору переноситься в суб'єктивну сферу, то розгортання як таке можливе лише у часі [...]. Романтики слідом за Кантом розглядали час як сенс і умови існування простору. Всі події спрямовані до однієї кінцевої – часової – точки, яка і